

АФАРЫСТЫЧНАЯ ИНТРАЗОНА КАНЦЭПТУ «ШЧАСЦЕ» Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

М. С. Рубцова, А. Л. Садоўская

У выніку кагнітыўна-семантычнага аналізу корпуса афарыстычных выслоўяў, у якіх аб'ектывуецца канцэпт «шчасце», выяўлены сэнсавы план і асноўныя канцэптуальныя мадэлі шчасця ў афарыстычным кантэксце беларускай мовы. Вывучэнне феліцытарнай семантыкі афарыстычных адзінак раскрывае прыроду шчасця, адметныя прыметы, якасці, праявы і аптымальныя шляхі яго дасягнення, прэзентуе назіранні асобных прадстаўнікоў беларускага этнасу за псіхалогіяй шчасця і шчаслівых людзей.

The notional aspect and the basic conceptual models of the happiness in the aphoristic corpus of the Belarusian language have been revealed in the result of the cognitive semantic analysis. The study of the semantics of happiness manifests the nature of this feeling, its distinctive features, qualities, traits and optimal strategies of its realization as well as it demonstrates the observations on the psychology of happiness of certain representatives of the Belarusian ethnic community.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: канцэпт; канцэптуалізацыя; афарыстычнае выслоўе; афарыстычная інтразона; паэтычны дыскурс.

К e y w o r d s: concept; conceptualization; aphorism; aphoristic interzone; poetic discourse.

Канцэпт «шчасце» прысутнічае ў кожнай этнічнай культуры і з'яўляецца ў гэтым сэнсе ўніверсальным, аднак канцэптуальныя ўяўленні пра шчасце абапіраюцца ў тым ліку і на нацыянальныя, культурна-гістарычныя традыцыі, рэлігійныя, маральна-этычныя каноны канкрэтнага этнасу. Даследаванне абазначанага канцэпту на матэрыяле афарыстычных выказванняў беларускіх паэтаў, пісьменнікаў, культурных дзеячаў было абрана намі невыпадкова, паколькі экстралінгвістычная інфармацыя зместу канцэпту прадстаўлена ў яго інтэрпрэтацыйным полі, якое і адлюстроўваецца ў афарызмах і парэміях. Прадстаўленыя ў афарыстычных выслоўях меркаванні ў асобных моўных сістэмах грунтуюцца на штодзённым вопыце індывідуумаў як членаў канкрэтных лінгвакультурных супольнасцей, таму афарызмы і становяцца досыць папулярным матэрыялам пры канцэптуалізацыі пэўных паняццяў і вылучэнні іх нацыянальна-культурных адметнасцей.

Як паказаў праведзены намі аналіз комплексу вылучаных афарызмаў, гэтыя трапныя, глыбокія па змесце і цікавыя па форме, блізкія лакалічнасцю і дакладнасцю да навукі, а яркай вобразнасцю і глыбінёй

семантыкі да мастацтва выразы сапраўды прапануюць вялікую колькасць цікавых расшыфровак-тлумачэнняў, якія дапамагаюць нам асэнсаваць разуменне беларусамі такога шматграннага паняцця, як шчасце.

Згодна з выказваннямі беларускіх паэтаў шчасце заключаецца перадусім у самім жыцці, прычым жыцці паўназначным, напоўненым сэнсам: *Жыццё ёсць шчасце – / Аксіёма! / Ды кожны з нас часовы госяць* (П. Броўка); *Свой век – шчаслівую радоўку – трэба не адбыць мне, а пражыць* (С. Законнікаў). Такім чынам, чалавек павінен менавіта «пражыць», а не «адбыць», не праіснаваць свой век, г. зн., разумеючы сваё асобнае і сацыяльнае прызначэнне, самарэалізоўвацца, ажыццяўляць яго на карысць іншым людзям: *Высокі сэнс жыцця і шчасця, калі жывеш ты для людзей* (А. Бялевіч); *Калі ты патрэбен хоць аднаму чалавеку, можаш лічыць сябе шчаслівым* (Г. Марчук). Чалавек прагне напоўніць шчасцем кожны этап свайго жыцця, аднак максімальна і натуральным чынам праз эмацыянальна-пачуццёвую яркасць пражывання і адносную бесклапотнасць шчасцем напоўнена юнацтва: *Чалавеку юнацтва даюць толькі раз – хай жа будзе яно хоць шчаслівым* (А. Бачыла).

Шчасце – гэта натуральны і заслужаны вынік духоўных спраў чалавека і яго шчырых турбот: *Калі шчасця трэба дабівацца – гэта ўжо не шчасце. Шчасце прыходзіць паступальна і непрыкметна, часцяком нечакана, але заўсёды заслужана за турботы шчырыя і справы духоўныя* (Г. Марчук). Такім чынам, шчасце – гэта духоўная сутнасць, якая, як і сумленне, рэгулюе адносіны чалавека з навакольным светам і грамадствам, яно з’яўляецца катэгорыяй этыкі і мае светапоглядны характар.

Шчасце – гэта цеплыня чалавечых стасункаў: *Шчасце не тое, што стыне ў граніце, а тое, што цепліць пачуцці людзей* (А. Бачыла); *Вось і для шчасця патрэбна так мала: шкельца кахання ды шкельца цяпла* (П. Шруб). Канцэптуальнай мадэллю шчасця могуць быць і іншыя абстрактныя паняцці, такія як любоў/каханне, дружба/сяброўства: *Што значыць сапраўдным другам быць? – Любіць. Што значыць аддаць справу рабіць? – Любіць. Што значыць дарогу ў жыцці не згубіць? – Любіць. Што значыць зямное шчасце здабыць? – Любіць* (А. Вярцінскі); *Любоў і дружба шчасце росцяць* (А. Александровіч); *Без кахання шчасця, долі няма на зямлі* (Я. Купала).

Шчасце – паняцце індывідуальнае. Яно суадносіцца з творчасцю і часта з працоўнай дзейнасцю: *Творчасць – гэта таксама загадка і шчасце, калі ты нешта добрае адкрываеш* (Я. Скрыган); *Радасць працы вымагае, каб усё тое, што добра зроблена, было заўважана і адзначана* (К. Чорны); *Я раб паэзіі. І ўсё ж на дзіва / Шчаслівы, што – як*

вязень ланцугом – / Прыкуты сваёй мовай да Радзімы (Л. Галубовіч). Індывідуальныя ўяўленні пра шчасце залежаць ад характару дзейнасці і светапогляду асобы. Для паэтаў, пісьменнікаў, творчых людзей крыніцай жыццёвага задавальнення з’яўляецца іх творчасць, часта творчасць на роднай зямлі на роднай мове. Да падобных меркаванняў пра шчасце лагічна далучаецца цэлы комплекс афарыстычных выслоўяў, якія сцвярджаюць сваім зместам, што шчасце – гэта Радзіма і родная мова, што цалкам натуральна, бо творцамі афарызмаў з’яўляюцца майстры слова і патрыёты сваёй Айчыны: *Мая мова – як шчасце на вуснах, / Хвалявання гарачы прыбой, / можа быць, на чужой засмяюся, / усё ж заплачу з тугі на сваёй* (Л. Геніюш); *Чужое неба шчасця не дае* (Н. Мацяш); *Той шчаслівы і самы багаты, / Хто любімай Радзіме не госць* (М. Хведаровіч).

Шчасце – гэта магчымасць і здольнасць атрымліваць асалоду ад убачанага штодня, ад навакольнага асяроддзя, якое суправаджае наша жыццё і характэрна якога мы можам не заўважаць і не шанавать праз штодзённую мітусню: *Прырода – найцікавейшая кніга, якая разгорнута перад вачамі кожнага з нас. Чытаць гэту кнігу, умець адгадаць яе мілагучныя надпісы. Хіба ж гэта не ёсць шчасце?* (Я. Колас); *Хто раней, / хто пазней, / Толькі ўсе / Зноў і зноў / Мы прыходзім / Да прастых, / Як хлеб і паветра, / Высноў: / што жыццё чалавеку любому – / Даецца адно, / І што, / Як ні надточвай, / Кароткае вельмі яно, / І што праўда на свеце / Адна – / Без крупінкі маны, / І што шчасця на свеце / Няма / Без сваёй стараны...* (Г. Бураўкін) і інш.

Натуральным шчасцем для многіх традыцыйна з’яўляецца сям’я, дзеці як яе неад’емная частка, род як сімвал несмяротнасці і міжпакаленнай сувязі: *Круты палёт пчалы руплівай, / Карона сонца ў вышыні / І немаўлятаў смех шчаслівы* (С. Законнікаў); *Шчасце дакрануцца абветранай дарогамі шчакой да шчочкі дзіцячай, далучыцца да несмяротнасці, якая ў вечным абнаўленні пакаленняў* (Я. Брыль).

Для паэтаў-мужчын крыніцай шчасця або яго адсутнасці, вядома, з’яўляецца жанчына: *Жанчына – таямніца з таямніц, пачатак шчасця і трывогі* (С. Грахоўскі); *І Зоя – не тое, і Насця – не шчасце* (П. Панчанка); *І можа, шчасце ў тым і ёсць, каб не напіцца з той крыніцы, перад якой ты – вечны госць* (А. Лойка).

Па даных беларускай афарыстыкі, шчасце суадносіцца ў свядомасці беларусаў як з вонкавымі, матэрыяльнымі, так і з унутранымі, ідэальнымі элементамі; крыніцай шчасця можа стаць судакрананне з душой іншага чалавека з мэтай зрабіць яе больш радаснай і светлай: *Вялікае шчасце – / Душою наноў нараджацца* (К. Кірэенка); *Шчасця на све-*

це большага няма, чым да людской душы дапасці, каб засвяцілася яна (Н. Гілевіч).

Такім чынам, у прыведзеных вышэй афарызмах асэнсаванне шчасця суадносіцца са станойчымі паняццямі і з'явамі рэчаіснасці, аднак прааналізаваны комплекс выказаў засведчыў і тое, што паняцце шчасця можа быць і досыць супярэчлівым, неадназначным, нават амбівалентным, шчасце можа спазнавацца і праз гора, нястачу, боль і сум: *Дастаткова для шчасця і гора, дастаткова, каб сілу адчуць* (Я. Янішчыц); *Філософ пра простых людзей кажа так: яны зведалі ўсё і не спазналі нічога ў гэтым свеце – няшчасныя людзі. Звычайны чалавек адзначаць: яны былі, зведалі гора і нястачу, каханне, радасць і сум – шчаслівыя людзі* (Г. Марчук); *Хто навучаны болем да слёз дараваць, той шчаслівае заўтра для заўтра прарочыць* (В. Аколава); *Трэба – пабыць на самым дне бяды, каб шчасце мець пад родным небам* (А. Грачанікаў). Атрымліваецца, што каштоўнасць шчасця і іншых станойчых пачуццяў і перажыванняў чалавек найлепш асэнсоўвае праз перажыванні адваротных сітуацый. Так, згодна з С. Законнікавым: *Не трэба бяду забываць, / каб сувязі нітку жывую / шчаслівай парой не парваць* (С. Законнікаў). Шчасце ў святле сказанага можа суадносіцца таксама з хваробай, ад якой няма лекаў (*Ад шчасця лекаў я не знаю* (Я. Янішчыц)); можа проціпастаўляцца смерці па прыкмеце пазбежнасці/непазбежнасці: *Ад шчасця можна адкупіцца, / А смерць ніхто не падмануў* (В. Вярба) і інш.

Цэлы комплекс вылучаных намі афарызмаў маніфестуе думку пра тое, што кожны чалавек – гаспадар свайго шчасця і нясе адказнасць за яго; шчасце сваё трэба ствараць і аберагаць: *Не шукай на свеце нейкую падкову, / што прыносіць шчасце і знішчае злосць. / Не чакай ад неба цудаў і спакою, / ведай: на Зямлі ты – гаспадар, не госць* (П. Пруднікаў); *Мне шчасця чужое не трэба, пакута – яго берагчы* (А. Астрэйка). За шчасце трэба актыўна змагацца, шчасце трэба здабываць: *За шчасце, за волю, за край родны гэты / – Ну хто ж не паўстане, спытай* (Я. Колас); *Зару нельга спыніць, а за шчасце можна змагацца* (І. Дуброўскі); *Шчасце ў тым, каб змагацца за шчасце людзей* (А. Куляшоў); *Шчасце – не тая варона, якую не ўхопіш за хвост* (А. Сербантовіч). Да таго ж важна адчуваць сябе шчаслівым, быць у гармоніі і суладдзі з наваколлем: *Шчасце – гэта калі нічога не заўважаеш. Жывеш, як птушка вясной. Сам спяваеш, і ўсё навокал спявае ў поўнай гармоніі* (А. Асіпенка).

У афарыстычных выслоўях прэзентуюцца розныя якасці, бакі, правы шчасця. Напрыклад, шчасце спакойнае/неспакойнае: *Спакойнага шчасця / не зычу нікому: / навошта грывотам / маланка без грому, /*

навошта ручай / без пякучае смагі, / халодная ўвага, / не вартая ўвагі, / жаданні, што прагныя / крылы згарнулі, / зязюля без лесу / і лес без зязюлі? (А. Куляшоў). Шчасце чаканае/неспадзяванае: Шчасце, калі доўга чакаеш і калі яно ў нейкі дзень прыходзіць, здаецца неспадзяваным (М. Танк). Пэўныя афарыстычныя выслоўі гавораць пра непастаянны, зменлівы характар шчасця: *Бываюць дні без шчасця, / бяшчэсця сумныя гады, – / то паласа бяшчэсся* (А. Вярцінскі); *Шчасце колісь, як птах, адляціць, нат каханне згарыць, як лучына, – сонцам толькі не згасне ў жыцці нясмяротнае слова – Айчына!* (Л. Геніюш).

Такім чынам, афарыстычная інтразона канцэпту «шчасце» ў беларускай мове ўключае ў сябе цэлы комплекс элементаў, якія ў сукупнасці выяўляюць абагульненае ўяўленне пра шчасце ў іх: шчасце – гэта само жыццё, якое чалавеку варта «пражыць», а не «адбыць», ім павінны быць напоўнены ўсе этапы чалавечага жыцця; шчасце – гэта жыццядзейнасць на карысць сабе і людзям, рэалізацыя свайго асобаснага і сацыяльнага прызначэння на той зямлі, на якой ты нарадзіўся, рэалізацыя ў пары, у дзецях, у працоўнай дзейнасці і творчасці. Шчасце – гэта натуральны і заслужаны вынік духоўных спраў чалавека і яго шчырых турбот у свеце, гэта духоўная сутнасць, якая, як і сумленне, рэгулюе адносіны чалавека з навакольным светам і грамадствам. Шчасце – гэта цеплыня чалавечых стасункаў, элементамі яго з’яўляюцца любоў, каханне, сяброўства, падтрымка; шчасце – Радзіма, родная мова, характэро прыроды. Разам з тым шчасце можа спазнавацца і праз гора, нястачу, боль і сум. Шчасце мае індывідуальны характар і надзяляецца рознымі якасцямі. Кожны чалавек – гаспадар свайго шчасця, якое трэба ствараць, здабываць і адчуваць, пражываючы жыццё ў суладдзі, гармоніі з навакольным светам і людзьмі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Гаўрош Н. В., Няжковіч Н. М. Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў. Мінск : Выш. шк., 2011.
2. Леванюк А. Я. Майстры кажуць... Беларускія літаратурныя афарыстычныя выслоўі : слоўн. афарызмаў. Брэст : БрДУ, 2010.
3. Янкоўскі Ф. М. Крылатыя словы і афарызмы: з беларус. літ. крыніц / рэд. П. Ф. Глебкі. Мінск : Выд-ва АН БССР, 1960.

М. С. Рубцова, А. Л. Садоўская. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
M. S. Rubtcova, A. L. Sadovskaya. Belarusian State University
e-mail: Sadovskaja741@rambler.ru